

Сокиран Федір Михайлович, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЯКОСТЕЙ СЛІДЧОГО, ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ПРИЙНЯТТЯ ТАКТИЧНИХ РІШЕНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

Кожній людині властива сукупність індивідуальних психологічних рис, якими вона відрізняється від інших людей. Одночасно кожен індивід має основні, цілісні утворення, що складаються з різних якостей, які утворюють психологічну структуру особи. Серед дослідників немає єдності поглядів з питання про характер вмісту цієї структури.

Не розглядаючи детально теоретичні і термінологічні питання про зміст психологічної структури особи, відзначимо, що загальна структура особи відповідним чином заломлюється в процесі здійснення професійної трудової діяльності. В результаті з'ясовується, що не всі сторони психологічної структури особи мають рівнозначне втілення в цілях досягнення успіхів в трудовій діяльності. Одні елементи цієї структури виявляються професійно значимими, інші – не впливають або незначно впливають на результати діяльності. Для того, щоб професійна діяльність слідчого здійснювалась ефективно, необхідна певна відповідність структури його особи психологічній структурі даної професії. Така відповідність може виражатися в наявності у слідчого наступних високорозвинених професійних якостей: моральних (моральні принципи, моральне обличчя, почуття відповідальності тощо); інтелектуальних або пізнавальних (типи мислення, уява, спостережливість і ін.); характерологічних (цілеспрямованість, принциповість і т.д.; сюди ж слід віднести і вольові властивості – рішучість, наполегливість і ін.); психофізичних (емоційна врівноваженість, психічна витривалість, увага і т.д.).

Проаналізуємо деякі з них.

Морально-етичні якості слідчого. Загальні принципи моралі конкретизуються в спеціальних етичних нормах, правилах поведінки, специфічних для представників різних професій. Відомо, що конкретний факт отримує різну етичну оцінку залежно від того, до якої сфери життєдіяльності він відноситься. Представники кожної професії несуть на собі тягар спеціальних етичних обов'язків, що базуються на загальних моральних принципах, які доповнюють і розвивають їх. Моральні принципи, які сповідує слідчий, впливають не лише на характер його професійної діяльності, але і на його поведінку в побуті. Звідси вони стають надбанням всіх тих, з ким слідчий має взаємини в своєму повсякденному житті і, поза сумнівом, надають виховну дію.

Моральні цінності, які використовує слідчий в практичній діяльності – це правила поведінки слідчих, що склалися на основі загальних моральних принципів і за допомогою яких регулюються їх стосунки між собою, з іншими посадовими особами, з громадянами та з суспільством в цілому. Основами таких цінностей є об'єктивна необхідність повного і швидкого розкриття злочину, правильного застосування закону і створення всіх передумов для того, щоб кожен хто вчинив злочин був підданий справедливому покаранню і жоден невинний не був притягнутий до кримінальної відповідальності і засуджений.

У забезпеченні досягнення цих завдань і полягає не лише службовий, але і моральний обов'язок слідчого. Слідчий має бути зразком моральної чистоти, людяності, високої культури. Моральні цінності, що розділяються слідчим, виступають як стійкі елементи не лише його моральної свідомості, але і втілюються в його якостях, що його характеризують – чесності, справедливості, гідності, порядності і т.п. Правосвідомість же, як відомо, є єдність правової ідеології і правової психології. Як правова ідеологія – це система правових знань, поглядів та ідей, як правова психологія – це сукупність соціальних відчуттів, переживань, звичок, що виникають в процесі дії правових норм.

Моральні цінності слідчого і заснована на них його професійна правосвідомість виступають як основа для умілого використання ним тактичних прийомів з метою правильного вирішення розумових завдань і реалізації тактичних і процесуальних рішень.

З психологічної точки зору високорозвинена правосвідомість слідчого включає глибоке розуміння сутності призначення всіх принципів та інститутів права, солідарність з ними і віру в їх справедливість, нетерпимість до всяких правопорушень, стійку звичку беззастережного виконання правових норм, загострене почуття правди, істини, справедливості і законності, що роблять слідчого “законником” в кращому сенсі цього слова. Проте на практиці добитися такої ідеальної моделі психологічної сторони правосвідомості слідчого вельми не просто, а деколи і неможливо.

Інтелектуальні або пізнавальні якості слідчого. Слідчий організовує своє сприйняття так, щоб виділити необхідне, з'ясувати істотне, врахувати все, що має значення для своєчасного і правильного вирішення постійно виникаючих слідчих ситуацій. Звідси планомірне, цілеспрямоване сприйняття іменується спостереженням. Важливою психологічною передумовою плідного спостереження є гострота органів чуття слідчого, особливо для провадження таких слідчих дій, в яких плотське пізнання виступає на перший план (огляд, обшук, пред'явлення для пізнання, очна ставка і ін.). І проте, на відміну від представників інших професій, у слідчого переважають його інтелектуальні якості. Саме думка додає особливу гостроту його органам чуття. Ось чому результат спостереження (його повнота і точність) залежить від досвіду і знань слідчого.

Відомо, що висока ефективність спостереження забезпечується точністю визначення мети, ясно сформульованим завданням, як правило, менш продуктивна установка на спостереження. Конкретність поставленого завдання набагато полегшує спостереження.

У зв'язку з цим нам представляються досить доречним рекомендації по організації спостереження слідчого, які напрацьовані слідчою практикою на протязі багатьох років в процесі розслідування кримінальних проваджень. До цих рекомендацій можна віднести наступне:

- до спостереження необхідно отримати якнайповніше уявлення про людину, що вивчається, предмет або явище;
- визначити мету, сформулювати завдання, скласти хоча б у думках план або схему спостереження;
- шукати в спостереженому не лише те, що передбачалось знайти, але і зворотне тому;
- розчленувати предмет спостереження і в кожен момент спостерігати одну з частин, не забуваючи і про спостереження цілого;
- стежити за кожною деталлю, прагнучи помітити найбільше їх число, встановити максимальну кількість ознак предмету або особливостей спостережуваного;
- не довіряти однократному спостереженню, досліджувати предмет або явище з різних точок зору, в різні моменти і в різних ситуаціях, змінюючи умови спостереження;
- ставити під сумнів спостережувані ознаки, які можуть бути помилковою демонстрацією, симуляцією або інсценуванням;
- ставити питання «чому» і «що це означає» відносно кожного елементу спостереження, продумавши, передбачаючи, піддаючи критиці і перевірці подальшим спостереженням свої думки і висновки;
- порівнювати об'єкти спостереження, протиставляти їх, шукати схожість, відмінності, зв'язки тощо.

Ці рекомендації, на наш погляд, впливатимуть на прийняття і реалізацію слідчим своїх тактичних рішень під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій по кримінальному провадженню, яке ним розслідується.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : офіц. вид. : текст прийнятий Верхов. Радою України 13 квіт. 2012 р. / М-во юстиції України. – К. : Ін. Юре, 2012. – 354 с.
2. Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей / А. Р. Ратинов. – М. : Юрид. лит.-информ, 2001. – 352 с.